

VADUD MAHMUD – MADANIYATSHUNOS OLIM

Ravshanjonova Sitora

ChDPU, talaba

Annotatsiya: *Ushbu maqolada samarqandlik adib, tarjimon, maorif xodimi Vadud Mahmudning murakkab hayot yoʻli va sermahsul ijodiy faoliyati yoritilgan. Shoirning boshqa adiblar bilan aloqasi, oʻzbek va tojik tili, adabiyoti rivojiga qoʻshgan hissasi haqida fikr yuritiladi.*

Kalit soʻzlar: *Vadud Mahmud, Abduqodir Shakuriy, “Maorif va oʻqitgʻuvchi”, tarjimon, qamoqxona, aravachi vazir, inqilob.*

Kirish. Insoniyat paydo boʻlibdiki, johil, mustabid, bosqinchi rahbarlar hukmronligi ostida hammadan avval ziyolilar jabr koʻrdi. Stalin mustabid tuzumi davrida koʻplab ziyolilarimiz: shoirlar, olimlar, yozuvchilar, din ulamolari “xalq dushmani”, “ingliz josusi” va hokazolar kabi asossiz tuhmatlar bilan qamoqqa tashlangan va qatl etilgan. Yashirin qatl etilgan zamonaviy harakat yetakchisi – Mahmudxoʻja Behbudiyning pokiza qabri maʼlum emasligi achinarli.

Saidxoʻja Ajziy, Saidrizo Alizoda, Abduqodir Shakuriy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Abdulhamid Choʻlpon, Hoji Muin va boshqa oʻnlab insonlar - yurtimizning fazilatli, adabiyot sohiblari boʻlganlar misli koʻrilmagan tuhmatlar bilan qamaldilar.

Adabiyotlar tahlili. Vatanimiz mustaqilligi sharofati bilan Vadud Mahmudiyning goʻzal nomi qayta tiklandi. Chunki uning adabiyotshunoslik, xalq taʼlimi, falsafa, sheʼriyat, badiiy tarjima, matbuot sohalarida fidokorona xizmatlari salmoqlidir. U borliq olamiga koʻzini 1898-yili Samarqand shahridagi Xoʻja Zudmurod dovonida, muallim oilasida ochdi. Uning ajdodlari Mashriqzaminning mashhur faylasufi Mirsaid Ali Hamadoniy oilasidan ekani maʼlum boʻldi.

Muhokama va natijalar. Vadud Mahmudiy (1934-yil) xotira kitobida shunday yozadi: “Togʻam Mulla Zikriyadan eshitganman: otamiz tirikligida Koʻlobdan bir kishi kelib, hujjatlar olib kelib, Mir Said Ali Hamadoniy qabrining barcha huquqlari himoya qilinishini taklif qiladi. . Ular uning egalari boʻlishlari kerak va hozirda bu lavozimga ulardan koʻra munosibroq odam yoʻq. Otamiz bu taklifni rad etib, mana shu odamni bu ishga tayinlab, butun vakolatni unga ishonib topshirganliklarini aytishdi.”

Vadud asosiy savodxonlikni otasidan oʻrgangan. Keyin Samarqandda Abduqodir Shakuriy ochgan birinchi zamonaviy usul maktabida oʻqishni davom

ettirdi. U ham dunyoviy, ham diniy ilmlarni juda chuqur o'rgangan. Keyin o'sha maktabda Abduqodir Shakuriyga o'quvchilarga savod o'rgatishda yordam beradi.

Vadud Mahmudiy inqilobdan keyin yurtimizda muallimlik qilgan. Bir muddat "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalida mudir va muharrir, o'quv idorasida o'quv mudiri bo'lib ishlagan. O'sha davr matbuotida o'sha davr maktablari uchun ko'plab ilmiy, tanqidiy, publitsistik maqolalar, darsliklar yozgan. Arab, ingliz, nemis, turk va hokazo tillarni yaxshi bilganligi uchun badiiy tarjima bilan ham shug'ullangan.

O'zbek adabiyotshunosi Bahodir Karimov o'zining "Vadud Mahmudiy" nomli ilmiy dissertatsiyasining so'zboshisida to'g'ri ta'kidlagan edi: "Vadud Mahmudning ilmiy, madaniy-ma'rifiy faoliyati, Navoiy, Fuzuliy, Behbudiy, Ajziy, Fitrat, Cho'lpon kabi mashhur siymolar haqidagi qarashlari hozirgacha saqlanib qolgan. Ammo o'zbek adabiy tanqidi tarixida o'z o'rnini egallagani yo'q. Ularni o'rganish yigirmanchi yillardagi ilmiy-adabiy muhitni yanada aniq tasavvur qilish uchun sharoit yaratadi". O'z davrining yaxshi, bilimli va madaniyatli odami bo'lgan Vadud Mahmudiy o'z yurti xalqini ozod va mustaqil ko'rishni orzu qilgan va buning uchun uzluksiz kurash olib bordi. Vadud Mahmud o'sha davr hukmdorlari, "qizil madaniyat" vakillari tomonidan ta'qib va tahdidlarga uchradi va uch marta o'n yilga qamaldi. Vadud Mahmudiy umrining 24 yilini Rossiyadagi Arxangelsk qamoqxonalariida o'tkazdi. Vaqt o'tishi bilan bunday vatanparvar, ezgu insonlarning aybsizligi o'z tasdig'ini topadi, ammo qamoqda o'tgan umrlarini kim qaytaradi?

Vadud Mahmudiyning jasorati, matonati va mustahkam irodasi uning adabiyotshunos olim Nosirjon Ma'sumiyga yo'llagan maktubidan yaqqol ko'zga tashlanadi: "Meni olib ketishgan 1930-yildan 1954-yilgacha qamoqda yoki surgunda qoldim. Kelganimdan keyin meni begunoh deb topishdi, bu qog'oz bizga yetib kelganiga ikki oy bo'ldi. Bugungacha hech qayerga murojaat qilganim yo'q, endi biroz jasorat topganim uchun shu qog'ozni sizning xizimatingizga yozdim. Bu uzoq vaqt mobaynida ilmiy ishlardan uzoqda edim, endi kelganimdan keyin yoshim oltmishdan oshdi. Biroq samarqandlik shoir - Sipandi haqida bir necha maqolalar yozganman, hali tugatmoqchi bo'lgan asarlarim ham bor.

Shuning uchun ilmiy ishimi yakunlash va davom ettirishimga yordam berishingizni so'rayman. Mening uyim ham, joyim ham, ishim ham, yordamim ham yo'q. Albatta, bu holatda ishlashning iloji yo'q. Umid qilamanki, siz qo'lingizdan kelganini qilishdan tortinmaysiz.

Vadud Mahmudiy"

Samarqand davlat universitetining tojik filologiyasi fakulteti bitiruvchisi Vadud Mahmudiyning to'rtinchi farzandi - Najodning satrlar kuzatuvchisi bilan suhbatida ta'kidlaganidek, otasi musofirlikdan qaytgach, Samarqandda ustoz Sadriddin Ayniy hovlisida yashagan (1957-yilda). Savol tug'iladi, Vadud Mahmudiy bilan ustoz Ayniy o'rtasida qanday bog'liqlik bor? Ustoz Sadriddin Ayniyning rafiqasi - Salohatbegim Vadud Mahmudiyning singlisi bo'lib, Abduqodir Shakuriy Samarqandga kelganidan keyin uni ustoz Ayniyga nikohlab bergan. Mulla Mahmudjon Maxdumning farzandlari vafotidan keyin Abduqodir Shakuriyning qaramog'ida bo'lgan. Madaniyatimizning ikki buyuk namoyandalarning qarindoshligi va do'stligi o'sha kundan boshlangan.

Usta Ayniyning hovlisi oltmishinchi yillarda muzeyga aylantirilgani bois, Registon atrofidagi yangi ko'p qavatli uylarning biridan Vadud Mahmudiyga xona ajratilgan. Aytish joizki, Vadud Mahmudiy 1957-yilda oila qurgan va uning barcha farzandlari shu uyda voyaga yetgan.

1957-yildan Vadud Mahmudiy Dushanbe shahriga borib, singlisi Salohat Begimning hovlisida qolib, yetuk olim bo'lgani uchun amakivachchasi Xolida Ayniyning ilmiy ishlariga yordam bergan, "Irfon" nashriyatida mustaqil muharrir bo'lib ishlagan. Qolaversa, Vadud Mahmudiy zo'r tilshunos va lug'atshunos bo'lib, "Tojik tili madaniyati" ning har ikki jildini tuzishda ishtirok etgan.

Najod suhbatda aytganidek, otasi Lev Tolstoyning "Bolalik. Yoshlar. Yoshlik", M. Lermontovning "Zamonamiz qahramoni" romanini tarjima qilgan va nashr ettirgan. Shuningdek, vafotidan so'ng "Ustoz Abduqodir Shakuriy" (Ustoz Sotim Ulug'zoda so'zboshisi bilan) hujjatli qissasi "Sadoi Sharq" jurnalining 1990-yil birinchi sonida chop etilgan.

Vadud Mahmudiydan g'azal, ruboiy, qasida, masnaviy kabi boy meros, Sa'diy Sheroziy, Bedil, Hofiz Sheroziy haqidagi tadqiqot maqolalari, yigirmanchi yillarda matbuotda e'lon qilingan ko'plab publitsistik, tanqidiy va ilmiy maqolalar qolgan. Ular haqidagi xotiralar daftarchasi qamoqxonada yozilgan.

1920-yilda Fayzullo Xo'jaev Xalq Komissarlari Soveti raisi etib tayinlanib, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi hukumati tuzilgach, Vadud Mahmudiyga maorif noziri (vaziri) lavozimi taklif etiladi. Bu vaqtda u o'n sakkiz yoshda edi. Xullas, bu yigit shunday yoshda ham o'zining yuksak bilimi bilan zamondoshlarini hayratga soldi, ular uni bu yuksak lavozimga munosib ko'rdilar. Vadud Mahmudiyning amakivachchalari - respublikamizning taniqli olimlari, ustoz Hamid Mansurov va Kamol Ayniyilar eslashlaricha, Buxoro Respublikasi hukumati Xalq ta'limi vazirligiga qizil rangli foyton ajratgan. Shuning uchun ham Vadud Mahmudiy aravachi vazir deb atalgan.

Ma'lumotlarga ko'ra, Vadud Mahmudiy bir muddat Qozon va Moskva shaharlarida Samarqand va Buxoro madrasalarida tahsil olib, oliy ma'lumotli bo'lgan. V. Mahmudiy yuqori idoralar topshirig'iga ko'ra, urushayotgan isyonkor mullalarni tanqid qiladi. Shunda hokimiyat vakillari: "Mullalarni qul qilibsanz", deyishdi. Mahmudiy hibsga olinib, Ozarbayjon Respublikasining Mug'on shahriga surgun qilinadi. Shunday qilib, V. Mahmudiy qayta-qayta ta'qibga uchrab, qamalgan. Ustoz Kamol Ayniyning fikricha, V. Mahmudiy jami 23 yil turli sovet qamoqxonalarida qamalgan. Oxirgi marta V. Mahmudiy shimolda, Arxangelsk viloyatida qamoq jazosiga hukm qilingan. Kamol Ayniy boshchiligida o'sha yillari Leningradda tahsil olayotganlardan xabar olish uchun borishardi. Shu vaqtda Vadud Mahmudni ham ko'rgani borishardi.

– Qamoq muddati tugadi, nega ozodlikka chiqmayapsiz? – so'radi Kamol Ayniy.

- Ikki nafar tojikistonlik meni bu yerda ham provokatsiya qilishdi. - javob beradi Vadud Mahmudiy.

Ma'lum bo'lishicha, o'sha ikki vatandosh qamoqxonada "siyosiy uyg'onish" ko'rsatgan. Vadud Mahmudiy o'sha paytda Buxoro amirining oshpazi bo'lib, boy va amaldorlar tabaqasidan bo'lgan. Hujjatlarda esa Mahmudiy kambag'al sinf vakili deb ko'rsatilgan. Shuning uchun qamoqxonaning sud apparati "Siz Sovet hukumatini aldadingiz" deb tuhmat qiladi va Mahmudiyga yana besh yil qo'shadi. Shu sababdan bu adabiyot va madaniyat arbobining umri qamoqxonada o'tadi.

Professor ta'kidlaganidek, bir paytlar magistr Sadridin Ayniy "Vadud Mahmudiy adabiyotda men va ustoz Lohutiydan kuchliroq edi", degan edi. Lekin qamoqda o'z bilim va malakasini oshirish uchun sharoit bo'lmagani achinarli...".

Vadud Mahmudiy o'zbek tilida ham adabiy maqolalar yozgan. Va u O'zbekistonning eng mashhur adabiyotshunoslaridan biri sifatida e'tirof etildi. Aytgancha, V. Mahmudiy qudratli o'zbek adibi, "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon" va boshqa romanlar muallifi Abdulla Qodiriy ijodi haqida qator qiziqarli maqolalar yozgan bo'lib, ularning eng oxirgisi "jinoyat"lardan biridir. V boblari. Ular Mahmudiy bo'lishadi, chunki bu o'zbek yozuvchisi ham xalq dushmani bo'lib, qamoqqa hukm qilingan.

Yaxshiyamki, Vadud Mahmudiy o'sha dahshatli qamoqxonadan omon chiqib, Samarqandga qaytib keldi. O'sha paytdagi O'zbekiston davlat rahbari Sharof Rashidov V.ga nisbatan. Mahmudiyning qadriga yetib, unga Samarqanddan uy beradi va yaxshi maosh tayinlaydi.

Xulosa. Atoqli tojik madaniyatshunosi Vadud Mahmudiy umrining so'nggi yillarini "Tojik tili madaniyati" (ikki jild) ni yaratishga sarflaydi. Afsuski, bu olimning o'limi 1976 yilda Dushanbe shahrida fojiali tarzda sodir bo'ldi. V ning ko'zlari. Mahmudiy qamoqxonaga qamalgan. Bir kuni kechqurun u tasodifan suv quvurining qudug'iga tushib, og'ir tan jarohati oldi va natijada vafot etdi. Uning dam olish maskani poytaxtimizdagi Osiyo rahbari qabristonida...

Adabiyotshunos olim Bahodir Karimov Vadud Mahmudiyga oid qimmatli tadqiqot ishi olib borgan. Ammo bularning barchasi yetarli emas. Vadud Mahmudiyning tojik tillarida yozilgan asarlari o'z tadqiqotchilarini kutmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. V. Mahmud. Bu kungi she'rlarimiz va san'atkorlarimiz. «Maorif va o'qitg'uvchi», 1925, 5-6, 7-8-sonlar.
2. V. Mahmud. Turk shoiri Ajziy. «Inqilob», 1924, 11-12-sonlar.
3. N. Hakim. O'zbek adabiyotida tanqid va adabiy muhokamalar. «Turkiston», 1924, 25 iyun.
4. Vadud Mahmud. Tanlangan asarlar./ Nashrga tayyorlovchi B.Karimov. - T.: Ma'naviyat, 2007
5. Karimov B. Munaqqid haqida so'z / Vadud Mahmud. Tanlangan asarlar. - T.: Ma'naviyat, 2007. - B. 20.
6. Vadud Mahmud. Alisher Navoiy // Maorif va o'qitg'uchi. - 1925. 3-son. Qayta nashrlari : Yoshlik. - 1991. 5-son (nashrga tayyorlovchi H.Boltaboyev)
7. Vadud Mahmud. Tanlangan asarlar. - T.: Ma'naviyat, 2007. - B. 29- 36 (nashrga tayyorlovchi B.Karimov).